

Συνέντευξη

▣ Συχνά αναφέρεστε στην Τέχνη ορίζοντάς την ως επιδίωξη έκφρασης προσωπικών σκέψεων και αισθημάτων του καλλιτέχνη. Πώς πραγματώνεται η επιδίωξη αυτή μέσα στο έργο σας και ποιο είναι το όραμα που κρύβεται πίσω απ' αυτή;

Με τη διατύπωση αυτή εννοώ την αναπότρεπτη ανάγκη του καλλιτέχνη να εκφράσει διαμέσου της τέχνης τα προσωπικά συναισθήματα, συγκινήσεις και στοχασμούς. Ωστόσο η έκφραση αυτή συναισθημάτων και στοχασμών, που αποτελεί το κίνητρο της Τέχνης είναι ένας αγώνας, μια δύσκολη, κοπιαστική και αβέβαιη στην τελική της έκβαση επιχείρηση: ένα όραμα, μια έκθυμη ευχή που σπάνια φθάνει στην *απόλυτη* πραγμάτωσή της, ανάλογα, αφενός με τη γνησιότητα και την ένταση του συναισθήματος και αφετέρου με την ψυχική και διανοητική αντοχή, την τεχνική προετοιμασία, την ευαισθησία και τη δημιουργική φαντασία του Καλλιτέχνη.

▣ Η πρώτη συνθετική περίοδός σας χαρακτηρίζεται από την πεποίθησή σας ότι "το μέλλον της ελληνικής έντεχνης μουσικής βρίσκεται εκεί όπου συναντώνται το εκκλησιαστικό βυζαντινό μέλος και το ελληνικό δημοτικό τραγούδι". Πώς αντιμετωπίζετε σήμερα τη συνάντηση της ελληνικής μουσικής παράδοσης με την έντεχνη δυτική μουσική;

Το ερώτημά σας παραπέμπει άμεσα στο πρόβλημα διατήρησης ή μη της εθνικής ταυτότητας του δημιουργού έργων Τέχνης. Πρώτα - πρώτα πιστεύω ότι η έκφραση της εθνικής ταυτότητας δεν είναι αυτοσκοπός, ούτε κάτι που επιδεικνύεται ως επίτευγμα, αλλά κάτι που ξεπηδά φυσικά και αβίαστα μέσα από το ασυνείδητο του Καλλιτέχνη: αποτελεί τις ρίζες απ' όπου ξεκινάει, αντλεί τα ερεθίσματά του και εργάζεται στη διαμόρφωση του έργου του.

Όσο για την άποψη που είχα εκφράσει κάπου 50 χρόνια πριν, κατά τη διαμόρφωση του έργου μου της πρώτης περιόδου, σήμερα, χωρίς να την απορρίπτω, την έχω αναθεωρήσει σε σημαντικό βαθμό, κάτω από την επίδραση των σύγχρονων ρευμάτων που στο μεταξύ έχουν διαμορφωθεί στη δυτική μουσική παράδοση και που, όπως είναι αυτονόητο, δεν ήταν δυνατό να αγνοήσω. Άλλωστε αυτό δεν μεταβάλλει, νομίζω, σε τίποτα την εθνική ταυτότητα του Καλλιτέχνη, αν καταφέρει να κρατήσει πάντα ζωντανές μέσα του τις ρίζες, στις οποίες αναφέρθηκα παραπάνω.

▣ Από το 1954 οι αναζητήσεις σας επικεντρώνονται στα σύγχρονα μουσικά ρεύματα, από την ατονικότητα και τη δωδεκαφθογγική τεχνική, ως τον μινιμαλισμό και την ηλεκτρονική μουσική. Πώς ενσωματώνονται οι τεχνικές αυτές στο έργο σας και μέσα από ποια διαδικασία οδηγούν στην δημιουργία της προσωπικής μουσικής σας γλώσσας;

Χαίρομαι γι' αυτή σας την ερώτηση, γιατί έρχεται ως αναγκαίο συμπλήρωμα, ως επεξήγηση της προηγούμενης.

Η θεωρητική έρευνα, σε οποιοδήποτε κλάδο της ανθρώπινης δραστηριότητας κι' αν αναφέρεται, προσθέτει ένα νέο και πιο αποδοτικό εργαλείο για την υλοποίηση της δραστηριότητας. Αυτό γίνεται ιδιαίτερα αισθητό και στην Τέχνη από τη στιγμή που οι καιροί αλλάζουν, το "εκφραστέο" γίνεται πολυπλοκότερο και τα τεχνικά εκφραστικά μέσα του χθες αδυνατούν ν' αποδώσουν τις σωστές διαστάσεις της αίσθησης του σήμερα.

Δέν υπήρξα ποτέ μου σκαπανέας στην αναζήτηση νέων μέσων μουσικής έκφρασης. Απλά τα χρησιμοποιώ όποτε και όπως μ' εξυπηρετούν καλύτερα στην ανάγκη μου να εκφράσω ό,τι αισθάνομαι.

Ξεκινώντας από την αρχή ότι το θεωρητικά "δέον" δεν μπορεί ποτέ να γίνει μονόδρομος, δεν δίστασα ούτε στιγμή να το θυσιάσω αν έκρινα ότι θα ζημίωνε τη ροή μιας μουσικής φράσης ή θα θόλωνε την

καθαρότητα της δομής ενός έργου. Παρότι το διατονικό σύστημα δεν ταιριάζει καθόλου στο ύφος μου, έτσι όπως διαμορφώθηκε από τη δεκαετία του '50 κι ύστερα, δεν διστάζω να χρησιμοποιώ μερικά χαρακτηριστικά στοιχεία του, όπως η "λύση" ορισμένων διάφωνων διαστημάτων, όταν αισθάνομαι ότι κάποια στιγμή μου είναι χρήσιμα. Το ίδιο μπορώ να πω και για τη χρήση ορισμένων παραδοσιακών μουσικών μορφών, όπως η φόρμα - σονάτας και η φούγκα, ή ακόμα και η προγραμματική Μουσική, που σήμερα θεωρείται πια ξεπερασμένη, γιατί βασίζεται τάχα σε στοιχεία εξωμουσικά.

▣ Μέσα από το έργο σας διαφαίνεται ότι ιδιαίτερη πηγή έμπνευσης είναι η αρχαία ελληνική γραμματεία. Ποια στοιχεία της αποτελούν πόλο έλξης για σας και ποιος είναι ο ρόλος τους στο έργο σας;

Η αρχαία ελληνική γραμματεία είναι κομμάτι από τις ρίζες μου. Ιδιαίτερα η Τραγωδία και η Λυρική Ποίηση αναφέρονται σε πανανθρώπινες αλήθειες αιώνιες και διαχρονικές. Κι αυτό το πραγματοποιούν κατά τρόπο ανυπέρβλητο, οδηγώντας αδιάκοπα από το "Πάθος" στο "Μάθος" κι από 'κει στην τελική Λύτρωση.

Ένα από τα θαύματα αυτής της Τέχνης (και ασφαλώς όχι το μεγαλύτερο!) είναι η δόμηση της ποιητικής μορφής ταυτόχρονα με την αξιοποίηση της μελωδικότητας που ενυπάρχει στην προφορά της αρχαίας ελληνικής γλώσσας. Δεν είμαι κλασικός φιλόλογος, όμως δεν μπορώ να δεχτώ ότι οι αρχαίοι Έλληνες θα πρόφεραν τη γλώσσα τους κατά τον ίδιο ισοπεδωτικό τρόπο που την διαβάζουμε εμείς σήμερα. Δεν είναι δυνατό το 'Ητα, το Ιώτα και το Ύψιλον, ή το Όμικρον και το Ωμέγα να προφέρονταν το ίδιο. Οι βραχείς και οι μακροί φθόγγοι ασφαλώς θα προφέρονταν διαφορετικά, οι δίφθογγοι ξεχωριστά, με αποτέλεσμα η γλώσσα να διανθίζεται με ένα είδος "μελισμάτων", δημιουργώντας έτσι μια μελωδικότητα άγνωστη σε μας σήμερα. Μια τέτοια γλώσσα, για να γίνει καταληπτή, δεν είναι δυνατό παρά να προφερόταν ήρεμα, αργά, σχεδόν τελετουργικά - ενδεικτικά όλ' αυτά του χαρακτήρα και της περιωπής του πολιτισμού των ανθρώπων που την μιλούσαν. Σε τρία από τα έργα μου, την "Επίκληση" από τους Πέρσες, την "Κασσάνδρα" από τον Αγαμέμνονα, του Αισχύλου, και την "Μελιχόμειδη" σε στίχους της Σαπφώς, προσπάθησα έστω και αυθαίρετα να αναπαραστήσω τον τρόπο με τον οποίο φαντάζομαι ότι θα ηχούσαν τα αρχαία ελληνικά, κάποτε μεταξύ 6ου και 5ου π.Χ. αιώνα.

Ένα άλλο σημείο που με εντυπωσιάζει στην αρχαία ελληνική γραμματεία είναι ο τρόπος δομής του χορικού στην Τραγωδία. Η Στροφή και η Αντιστροφή έχουν την ίδια ακριβώς μετρική κατασκευή, με διαφορετικό όμως κάθε φορά νοηματικό και εκφραστικό περιεχόμενο, γεγονός που δημιουργεί ένα αισθητικό αποτέλεσμα εντελώς διάφορο από εκείνο της γνωστής σήμερα μουσικής φόρμας "Θέμα και Παραλλαγές" - πράγμα που δοκίμασα κι εγώ να κάνω με έργα μου όπως οι παραλλαγές από τις "Σπουδές Σύνθεσης" για πιάνο, και κυρίως οι "Μεταμορφώσεις" για ορχήστρα εγχόρδων.

▣ Η μουσική σας γραφή χαρακτηρίζεται από στέρεα τεχνική και αυστηρά δομημένες φόρμες που αναδεικνύουν μια έντονη δραματικότητα, ένα βαθύ συναισθηματισμό, τονίζουν ιδιαίτερα το τραγικό στοιχείο. Πώς λειτουργούν τα στοιχεία της τεχνικής και της έκφρασης στη μουσική σας και σε ποιο βαθμό η προσπάθεια σύνδεσής τους είναι συνειδητή, "εσκεμμένη";

Η καλή τεχνική ασφαλώς βοηθάει στην αρτιότερη διατύπωση της μουσικής σκέψης. Αυτό είναι λογικό και φαντάζομαι αναντίρρητο. Στην Ευρώπη, αφού περάσαμε μια περίοδο τεσσάρων περίπου δεκαετιών, τοποθετώντας το μέσο, που είναι η τεχνική, πάνω από το σκοπό, που είναι η μουσική έκφραση (ευτυχώς το οξύμωρο αυτό σχήμα φαίνεται να υποχωρεί όσο πάει και περισσότερο), φθάσαμε επιτέλους στο σημείο να έχουμε στη διάθεσή μας ένα εργαλείο μουσικής έκφρασης αρκετά αποτελεσματικό, αρκεί να ξέρουμε τι ακριβώς θέλουμε να εκφράσουμε! Από 'κει και πέρα ο μηχανισμός σύνδεσης της τεχνικής με την έκφραση λειτουργεί διαμέσου μιας επίπονης προσπάθειας, που ασφαλώς είναι συνειδητή και επομένως "εσκεμμένη".

▣ Από την αρχή της πορείας σας αφιερωθήκατε σχεδόν αποκλειστικά στη σύνθεση. Πώς οδηγηθήκατε στην απόφαση αυτή και ποιες είναι οι επιπτώσεις της στη διαμόρφωση της καλλιτεχνικής σας διαδρομής;

Η απάντηση είναι απλή και αρκετά σύντομη: Αφιερώθηκα στη σύνθεση μόλις διαπίστωσα ότι δεν μπορούσα να κάνω τίποτε άλλο.

▣ Αναπτύξατε έντονη και πολυποίκιλη δραστηριότητα στο χώρο της δημόσιας μουσικής ζωής (Εθνικό Συμβούλιο Μουσικής Υπουργείου Παιδείας, Ε.Ι.Ρ., Ε.Ρ.Τ., Ένωση Ελλήνων Μουσουργών, Εθνική Λυρική Σκηνή, κ.α.). Πώς αποτιμάτε την προσφορά σας στους χώρους αυτούς και ποια είναι η γνώμη σας για τη σημερινή ελληνική μουσική πραγματικότητα;

Η δραστηριότητά μου στο χώρο της δημόσιας μουσικής ζωής είναι μια προσφορά προς τους άλλους, στους οποίους ανήκει το δικαίωμα και η αρμοδιότητα να την κρίνουν. Ωστόσο δεν θάθελα να αποσιωπήσω τις προσπάθειές μου του 1961 για τη δημιουργία ανεξάρτητης ορχήστρας στο τότε Εθνικό Ίδρυμα Ραδιοφωνίας (Ε.Ι.Ρ.) - προσπάθειες που, αν δεν ματαιώνονταν ύστερα από την λυσσώδη αντίδραση των τότε μουσικών της ορχήστρας για κακώς εννοούμενα συνδικαλιστικά συμφέροντα, η μουσική ζωή της χώρας θα ήταν σήμερα τελείως διαφορετική. Οι τρεις κρατικοί συμφωνικοί οργανισμοί - Ε.Λ.Σ., Κ.Ο.Α. και Ε.Ρ.Τ. - θα είχαν απεξαρτηθεί μεταξύ τους. Οι θέσεις εργασίας στις ορχήστρες θα είχαν σιγά - σιγά τριπλασιασθεί. Η καθεμιά από τις τρεις ορχήστρες θα είχε ειδικευθεί στην αρτιότερη διεκπεραίωση του αντικειμένου της δραστηριότητάς της. Θα υπήρχε μια άμιλλα που θα μπορούσε να αποβεί ευεργετική και για τις τρεις ορχήστρες. Θα γίνονταν περισσότερες εμπορικές ηχογραφήσεις σε C.D. και κασέτες, αλλά και περισσότερες δημόσιες συμφωνικές συναυλίες. Θα μπορούσαν να είχαν προκυρηχθεί συχνοί διαγωνισμοί σύνθεσης και εκτέλεσης, απ' όπου θα ξεπηδούσαν ίσως περισσότεροι άξιοι Έλληνες εκτελεστές και συνθέτες. Γενικά θα δημιουργούντο ασύγκριτα καλύτερες συνθήκες άσκησης μιας εκτεταμένης και πολυποίκιλης πολιτιστικής πολιτικής στο χώρο της Τέχνης που είναι πολύ πιθανό να συμπαρέσυρε με τον καιρό και τα ιδιωτικά Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας, όπως τα ξέρουμε εμείς σήμερα.

Όσο για τη γνώμη μου για τη σημερινή ελληνική μουσική πραγματικότητα, θάλεγα ότι διανύουμε μια περίοδο επανόρθωσης των λαθών του παρελθόντος, που ελπίζω να είναι σύντομη και αποτελεσματική. Πάντως από την πλευρά του ανθρώπινου δυναμικού δεν μπορούμε νάχουμε παράπονο. Έλληνες λυρικοί καλλιτέχνες και βιρτουόζοι αξιολογούνται θετικά στα μεγαλύτερα μουσικά κέντρα του κόσμου, ενώ Έλληνες συνθέτες σοβαρής μουσικής παρουσιάζουν έργα τους με διάσημες διεθνείς ορχήστρες, αποσπώντας συχνά κολακευτικά σχόλια.

Οι ερωτήσεις υπεβλήθησαν από την κ. Βάλια Χριστοπούλου